

भूमिगत कार्यकालको स्मरण

राधेश्याम थारु
पूर्व सदस्य, रुपन्देही जिल्ला कमिटी

हामी मध्यम किसान परिवारमा हुर्कियौं। समय बित्दै जाँदा परिवार बढ्दै गयो। हामी पाँच दाजुभाइ हौं। दाइहरूको विवाह भैसकेको थियो। त्यतिबेला हैजाको प्रकोप र चेचक (शरीरमा ठूलठूला फोका उठ्ने एकप्रकारको महामारी) जसलाई शीतला रोग अर्थात् बिफर पनि भन्थे, ले भाउजूहरूको निधन भयो। सबैको किरियाकर्म र दोस्रो विवाह गर्दा जग्गाजमिन घट्दै गयो। त्यसबेला रोजगार पनि केही थिएन। यसरी निम्नमध्यम किसान परिवारमा झरियो।

त्यसबेला गाउँमा स्कुल थिएन। ससाना बालबालिकालाई टाढा स्कुलमा पुऱ्याउन सम्भव थिएन। यही सोचेर गाउँलेहरूले एउटा पूर्वीया मास्टर ल्याए। ती गुरुजीबाट पाँच कक्षासम्म गाउँमा नै पढियो। पाँच कक्षाको जाँच सौ. फर्साटिकर प्राइमरी स्कुलबाट दिएर बुटवल हाइस्कुलमा अध्ययन गर्न थालियो। १० कक्षासम्म त्यहीं अध्ययन गरियो। अध्ययनका क्रममा चीनबाट प्रकाशित पत्रिका 'सचित्र चीन' पढ्ने गरिन्थ्यो। अरू ससाना चिनियाँ किताब पनि पढिन्थ्यो। त्यही क्रममा कम्युनिस्ट पार्टीप्रति झुकाव भयो। म नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीका नेता तथा कार्यकर्तालाई मनैमनमा खोजिराखेको थिएँ। तर त्यस दौरान भेट भएन।

२०२२ सालमा गाउँमा भएको आगलागीमा घरदुवार, चल सम्पत्ति सबै नष्ट भयो। जमिन्दारले पनि सताइराखेको थियो। अनि बुवाले त्यहाँको जग्गाजमिन बेचबिखन गरी गाउँ पञ्चायत सौ.फर्साटिकर वडा नं. ४ जुगडिहवामा जग्गाजमिन किनेर स्थायी बसोबास सुरु गर्नुभयो। आर्थिक कठिनाइका कारणले १० कक्षाभन्दा माथि पढ्न पाइएन, पढाइ छुट्यो।

परिवार धेरै, उत्पादन कम भएका कारणले वर्षभरि खान पुग्दैनथ्यो। घरका दुई जना दाजुहरू अर्काको घरमा हरवाही काम गर्नुहुन्थ्यो। म पनि यताउति नोकरी खोजिराखेको थिएँ। कथम् कदाचित नोकरी पाए पनि तीन/चार महिनामा मालिकले निकालिदिन्थे। पटक-पटक नोकरी पाइन्थ्यो तर उही निकालिने क्रम दोहोरिरह्यो। पञ्चायतकाल थियो। पञ्चहरूको बोलवाला थियो। अन्याय अत्याचार हुन्थ्यो। मैले सहन सक्दिनँ थिएँ र विरोध गरिरहन्थेँ। त्यसपछि मैले अर्काको मजदुरी नगर्ने मनसाय बनाएँ।

२०२७ सालमा अचानक स्कुलमा सँगसँगै पढेको मेरो दोस्त खैरहनी शीतलनगर बस्ने गोविन्द सापकोटा आएर सोधे- 'नोकरी गछौं त ?' साथीसँग मैले आफ्ना विगतका घटना भनँ। उनले भने, 'पूर्वपश्चिम राजमार्गमा एउटा सुपरभाइजरसँग तिप्रो नोकरीका बारेमा कुरा गरेको छु। उसले 'हाँ' भनेको छ।' त्यसबेला बुटवल-नारायणघाट सडक बनिराखेको थियो।

साथीले भने, 'यदि नोकरी गर्ने भए घरसल्लाह गरी भोलि या पर्सि मकहाँ आउनु, मैले सुपरभाइजरसँग भेट गराइदिन्छु।' दुई-तीन दिनपछि म साथीकहाँ गएँ। उनले सुपरभाइजरसँग भेट गराए। सुपरभाइजरले केही सोधपुछ गर्‍यो र भन्यो, 'ल, घर जानु र सरसामान, लत्ताकपडा लिएर जति सक्दो छिटो आउनु, तिप्रो नोकरी पक्का। कहाँ जानुपर्छ, काम गर्न आएपछि भनौंला।' साथीले भने, 'मित्र, अबेला भइसकेको छ। घर पुग्न सक्नु हुन्न, आज राती यहीं बसौं।' राती त्यहीं बस्ने कार्यक्रम भयो। बेलुका सात/आठ बजेतिर एक जना मलाई बोलाउन आउनुभयो। म गएँ। त्यस ठाउँमा टटेरा गाउँका नाथु कुमाल बस्नुभएको रहेछ। उहाँले राजनीतिक कुराकानी सुरु गर्नुभयो। त्यसबेला कमरेड पुष्पलालको पार्टी थियो कि के थियो, मलाई त्यति ख्याल भएन। म उहाँका कुराकानीबाट प्रभावित भएँ र पार्टीमा निवेदन दिएँ कि, पञ्चायती व्यवस्था र अन्याय-अत्याचारका विरुद्ध शरीरमा रगत रहुन्जेल लड्नेछु। यही दिनदेखि मेरो राजनीतिक जीवन र नोकरी दुवै सुरु भयो।

असोज या कार्तिक महिना थियो। म घर आएँ। दुई-तीन दिनपछि म काममा गएँ। बर्दघाटमाथि दाउन्ने पहाडको खुर्सानी खोला भन्ने ठाउँमा काम गर्न थालें। मेरो ड्युटी मजदुरहरूलाई बिहान सामान दिने र साँझ सामान बुझ्ने (स्टोरमेन) थियो। त्यहाँ काम सकिएपछि आमवासमा काम सुरु भयो। समय बित्दै गयो। एकदिन कुलबहादुर गुरुङ साथी भेट गर्न आउनुभयो। उहाँले म लगायत छ/सात जनाको मजदुर इकाइ कमिटी गठन गर्नुभयो। हामीहरूले मजदुरहरूलाई सङ्गठित गर्ने काम सुरु गर्‍यौँ।

त्यसबेलाको मूल लक्ष्य राजनीति, सङ्गठन, सङ्घर्ष। व्यापक सङ्गठन बनाइसकेपछि जिल्ला कमिटीको निर्देशनमा हामीहरूले मजदुरको पारिश्रमिक बढाउने विषयलाई लिएर गोराहरूका विरुद्ध आन्दोलन गर्ने योजना बनायौं। बुटवलदेखि नारायणघाटसम्म ब्रिटिस सरकारले बाटो बनाउने ठेक्का लिएको थियो।

२०३० जेठ १ गते आन्दोलन गर्ने घोषणा भयो। दुई दिन आन्दोलन भयो, तर हाम्रो माग पूरा भएन। धरपकड भयो। लाठीचार्ज भयो। भागाभाग मच्चियो। १६/१७ जना साथीहरू गिरफ्तार भए। म पनि गिरफ्तारीमा परें। छ/सात दिन परासी थानामा राखियो र भैरहवा कारागार चलान गरिदियो। मलाई र श्रीमान गुरुङ्गजीलाई दुई महिनापछि छोडिदियो। अरूलाई कति राख्यो, मलाई थाहा भएन।

म जेलबाट घर आउँदा थाहा भयो कि हाम्रा गाउँलेहरू पाँच/छ जना बाहेक सबै कम्युनिस्ट समर्थक भइसकेका रहेछन्। म नहुँदा पनि मेरो घरमा साथीहरू आएर बस्ने, खाने गर्थे। मेरो घर सेल्टर नै थियो। केही दिनपछि साथीहरूले मलाई इकाइ कमिटीमा राखेर जनसङ्गठन गर्न जिम्मा दिए। योग्यता र क्षमताअनुसार काम गर्दै गएँ। समय बित्दै गयो। मलाई समात्मका लागि घरमा प्रहरीले दुईचोटि छापा मान्यो तर भेटाएन। वारेन्ट त थिएन, तर पनि प्रहरीले मलाई खोजिरहेको थियो। प्रशासनबाट बचेर काम गर्नु पर्थ्यो।

२०३२ सालमा तत्कालीन हनैया गाविस, वर्तमान सियारी गाउँपालिका वडा नं. ३, सीतापुर भाँटामा ५० बिघाको प्लट नदीले काटेको बगर जमिनमा कैथोलियाको जमिन्दार दिनेश भाजीले फोकटमा आमदानी खाइरहेको थियो। त्यसै क्रममा दिनेश भाजीविरुद्ध आन्दोलन गरी जमिन कब्जा गर्ने सोच बन्थो र सीतापुरमा सङ्गठन विस्तार भयो। प्यारे मुराउ, वासुदेव केवट, पारस चाई, टिहुल केवट आदिको एउटा कमिटी बन्थो। यिनीहरूको सल्लाहले भाँटामा सुकुम्बासी बसाल्ने कुरा जिल्ला कमिटीले निर्णय गर्‍यो। त्यतिबेला जिल्ला कमिटीको सचिवमा भीमनारायण थारु हुनुहुन्थ्यो। सुकुम्बासी त बसाल्ने, तर कस्ता मान्छे बसाल्ने भनेर छलफलको विषय बन्थो। जिल्ला कमिटी बैठकले राजनीतिक पीडित, राजनीति बुझेका, सक्रिय कार्यकर्ता, जो गरिब छन्, सर्वहारा, हरूवा-चरुवा छन्, तिनीहरूलाई बसाल्ने र सीतापुर भाँटालाई पार्टीको आधार इलाका बनाउने निर्णय गर्‍यो। जिल्ला कमिटीका साथीहरूले रूपन्देहीका विभिन्न ठाउँमा साथीहरूलाई खोजेर सुकुम्बासी बसाल्ने काम सुरु भयो। म पनि राजनीतिक पीडित भएको हुँदा मलाई पनि सुकुम्बासी बस्तीमा राखियो। यस सुकुम्बासी टोलको नाम के राख्ने भन्ने कुरा चल्यो। जस्तै सिपाही बस्ने ठाउँलाई छाउनी भन्छन्, त्यस्तै

हामी पनि पार्टीका सिपाही हौं, त्यसकारण यसको नाम सीतापुर (छाउनी) भन्ने नाम राखियो।

झुपडीहरू बन्न थाले। घरबासका लागि जग्गा छुट्याएर घर बन्न थाले। सुकुम्बासी साथीहरू आ-आफ्नो बोरिया-बिस्तरा लिएर आउन थाले। राती रमाइलो हुन्थ्यो। राजनीतिक क्लास चल्थ्यो। फटाहाहरूमा त्रास बढ्न थाल्यो। यहाँका स्थानीय बदमासहरूले हामीलाई भगाउनका लागि दुईचोटि डाँका डाले। तर डाँकाको डरले कोही भागेनन्। माटाका दिवालहरू खडा भए। माटाका दिवालमाथि खरको छानो। तत्कालीन को-अर्डिनेसन केन्द्रका साथीहरू नखुबु जेल तोडेर यहीं आएका थिए। केन्द्रीय कमिटी, जिल्ला कमिटी पनि यहींबाट सञ्चालन हुन थाल्यो। केन्द्रीय कमिटीको मिटिङ, अधिवेशन र २०३४/०३५ को पार्टी एकताको अधिवेशन लगायत काम यहीं सञ्चालन भए। यहाँका सुकुम्बासी जनताले जे खान्थे, त्यही पार्टीका कमरेडहरूलाई खान दिन्थे। साथीहरूलाई पालोपालो खुवाउने नियम थियो।

हनैयामा हाम्रो राम्रो सङ्गठन विस्तार भएको थियो। त्यतिबेलाका सेल्टरदाताहरूमा सीतापुरमा राधेश्याम थारु, दिनानाथ कहार, मनिराम थारु, फर्सुराम लोध, सीताराम धोबी, फागु थारु, चन्द्रमन नाउँ, पाहुन थारु, धौताल लोध, प्यारे मुराव, बासुदेव केवट, पारस चाई, टिहुल केवटलाई खुबै सम्झिन्छु। त्यसै गरी हनैयाका बैसमुनी थारु (बसाहे), मोतीलाल चाई, गौरी कहार, धनपत थारु, बिक्रम भुज, भगवानदास मल्लाह, जगलाल लोधको सहयोग पनि बिर्सिनसक्नु थियो। जङ्गहत्थामा पारस थारु, रामलखन थारु, रामहरष मुराव, शङ्कर थारु, बोदरवामा भगवती थारु, जहरूदिन मुसलमान, तुल्सी लोहार, राम समुच तेली, भैसा खादरमा झकरी थारु, केशव मिश्रा, अलगु यादव र कुरमारमा भगत चमार, हरिराम पासी, सन्तकुमार थारुले उपलब्ध गराएका सेल्टर पनि हाम्रा ठूला र भरोसायोग्य आश्रयस्थल थिए।

रूपन्देहीको सीतापुर (छाउनी), हनैया, भैसाखादर, जङ्गहत्था र बोदरवाका किसान दाजुदाभाइले वामदेव गौतम, प्रदीप नेपाल, मोदनाथ प्रश्रित, सीपी मैनाली, विष्णु पौडेल लगायत धेरै नेतालाई सुरक्षित आश्रयस्थल उपलब्ध गराएका थिए। अरू कमरेडहरूको नाम याद भएन। यहाँका जनताले पार्टीका लागि धेरै नै योगदान पुऱ्याएका छन्।

म गाउँ कमिटी हुँदै इलाका कमिटीमा काम गर्दै २०३३/०३४ सालतिर जिल्ला कमिटी सदस्य बनँ। सचिव कमरेड भीमनारायण थारुजी हुनुहुन्थ्यो। जिल्लाका विभिन्न ठाउँमा भएका जनआन्दोलन, किसान आन्दोलन, जमिन्दारविरोधी आन्दोलन,

छापामार एक्सन आदिमा भाग लिएँ। पोखरावारीको जमिन्दार विरोधी आन्दोलनपछि ममाथि वारेन्ट जारी भयो। त्यसपछि पूर्ण भूमिगत भएर काम गर्न थालेँ।

त्यतिबेला जिल्लालाई सातवटा इलाकामा विभाजन गरेका थियौँ। मलाई एक नम्बरमा काम गर्ने जिम्मा दिइयो। राजमार्गदेखि दक्षिण-हुलाकी सडकदेखि उत्तर, सिद्धार्थ राजमार्गदेखि पूर्व र महाव खोलादेखि पश्चिम यति चार किल्लाको एक नम्बर मानिन्थ्यो।

भैरहवा जेल तोडेर साथीहरू भाग्दा यही एक नम्बर इलाकामा नै सुरक्षित राखेका थियौँ। पछि त्यहाँबाट विभिन्न इलाकामा जानुभएको हो। पार्टीको निर्देशनमा काम गर्दै गइयो। समय बित्दै गयो।

२०३७/०३८ तिर पारिवारिक कारणले जिल्ला कमिटीमा निवेदन दिएर भूमिगत पार्टी कामबाट अलग भएँ। मेरो पारिवारिक समस्या देखेर जिल्ला कमिटीले पनि बिदा दिएको हो। हनैया गाउँ कमिटीमा भने आबद्ध रहेँ। घरायसी काम गर्दै पार्टीलाई सघाउने काम गरें। सीतापुर (छाउनी) को घरमा दुई चोटि छापा मारिएको थियो। समय बित्दै गयो। २०४६ साल आयो। जनआन्दोलनले पञ्चायती व्यवस्था ढल्यो। सबै राजनीतिक मुद्दा माफ भयो। पार्टीहरू खुला भए।

हरेक काममा सकारात्मक र नकारात्मक पक्ष हुन्छन्। कामै नभएको होइन। सबै कुरा नकारात्मक मात्रै पनि भएका छैनन्। सकारात्मक पक्षलाई पनि ध्यान दिन जरुरी छ। परिवर्तनहरू भएका छन्, विकास भएको छ। पञ्चायतकालको स्थिति हेर्दा र अहिलेको स्थिति हेर्दा धेरै फरक छ। राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक परिवर्तन भएका छन्। यति हुँदाहुँदै पनि गरिब मजदुर, पिछडा जाति र समुदायको आर्थिक विकास हामीले सोचेजस्तो भएको छैन। भुईँमान्छेको स्थितिमा सुधार ल्याउन सकेनौँ भन्ने लाग्छ।

पञ्चायतकालमा पार्टीलाई बचाउने देशमा हजारौँ सेल्टरदाता होलान्, तिनीहरूलाई बिर्सिनु भएन। उनीहरूको योगदानको उचित कदर होस्। उनीहरूकै योगदानको जगमा खडा भएको पार्टी भएकाले एमालेलाई भुईँमान्छेबाट अलग गर्ने काम नहोस्। ●